

Posudek disertační práce:

BŘEZINA, Luděk: *Mezi králem a stavy. Dolnolužické fojství na prahu novověku (1490-1620)*. Praha 2011, 237s. + 2 s. mapových příloh.

Předkládaná práce Luděka Březiny spojuje svým zpracováním dvě tematická pole, jimž je v posledních desetiletích věnovaná poměrně rozsáhlá badatelská pozornost. Na jedné straně jde o problematiku tzv. Vedlejších zemí Koruny české, jejich vnitřních proměn a vazeb v rámci Lucemburky ustaveného soustátí, a na straně druhé o nově pojímané správní dějiny, v nichž je každá instituce sledována jako součást vztahové sítě tvořené držitelem úřadu, jeho kontakty a komunikací s panovnickým dvorem či jiným nadřazeným centrem moci a mocenským polem, v němž dotyčný centrální autoritu reprezentuje. V takto tematicky definovaném zaměření práce hraje význačnou roli i její chronologické vymezení zahrnující období největšího rozvoje stavovského modelu korunních zemí i jejich počínající správní centralizaci uskutečňovanou habsburskými panovníky.

Svá základní metodická východiska shrnuje autor v teoretickém úvodu předkládané disertace. Podle svých slov se hlásí zejména k tezí Wolfganga Reinharda a jeho kategorizaci sociálních vztahů na stupnici od příbuzenství až po skupinovou solidaritu, které se pokusil aplikovat na jednotlivé držitele dolnolužického fojtského úřadu sledovaného období. Každý ze sledovaných představitelů tak v podstatě až *ad hoc* naplňoval svěřenou instituci obsahem, obecně vymezené rámce aktivit realizoval konkrétní činností a (znovu)vymezoval hranice ingerence centrální moci ve stavovském poli dolnolužického prostoru. V takto naznačeném rámci hrály přirozeně silnou roli vazby utvářené na základě rodového příbuzenství či zpokrevnění, dřívější vazby k panovnickému dvoru či zemské reprezentaci Českého království v jagellonském období a také kategorie „přátel“ na jejichž podporu byl do značné míry odkázán v samotné spravované zemi. Výchozí pojetí, v němž je každý nový zemský fojt dynamizujícím elementem, má samozřejmě své silné i slabší stránky, jejichž rozbor by si v úvodních úvahách zasloužil větší prostor. Těžko přehlédnutelná je například narůstající byrokratizace fungování fojtského úřadu, která přirozeně zvyšovala setrvačnost nastavených úředních postupů a současně oslabovala dopady úvodem vytknuté teze, a totiž roli osobní angažovanosti samotných fojtů.

Zvolená struktura práce vytváří zdání mechaničnosti, sledu biogramů ne nepodobných koráلكové struktury klášterních či biskupských kronik staršího období. Autor si je velmi dobře vědom tohoto rizika a cíleně usiluje o narušení schématu vkládáním úvahových pasáží zasazujících osudy Dolní Lužice do obecnější proměny celých korunních zemí či obecně

středoevropského rámce. Často také sahá ke sledování paralel s Horní Lužicí či Slezskem. Při těchto exkursech si Luděk Březina počíná s nepřehlédnutelnou bravurou a dokazuje, že je schopen proměny stavovského pole nazírat z patričního nadhledu. Také při líčení vlastního vystupování jednotlivých fojtů autor zahrnuje do textu rozsáhlejší pasáže věnované osudům panství Spremberg, modelům komunikace mezi zemí a panovníkem s podílem fojtů, jejich vojenským a úředním povinnostem či očekáváním adresovaným zemskou obcí korunním zástupcům při udržování „míru“ a soudním rozhodování. I když jde o témata, která by si často zasloužila ucelenější zpracování v podobě zvláštních kapitol, při srovnávání s obdobnými institucemi v dalších vedlejších zemích autor úspěšně hledá odpovědi na otázky, jak se měnilo složení hejtmanské kanceláře, kdo rozhodoval o obsazování jednotlivých úřadů a jaké bylo provázání těchto úřadů se zemskými institucemi (např. v osobě „písaře“ či „kancléře“). Pokud uvažujeme o správních orgánech zástupců panovníka ve vedlejších korunních zemích, stěžejí lze okruh osob kolem fojtů/hejtmanů nazývat „dvory“, neboť v jejich činnosti jednoznačně dominovala správní funkce nad například integrační a nebyly ani v plném smyslu slova „centry moci“. Nabízí se proto otázka, jak tento správní orgán fungoval a zda právě o personální obsazování jeho nižších úrovní neprobíhal možná méně viditelný ale neméně urputný boj zajišťující některým stavovským uskupením vyšší míru vlivu na rozhodování samotného fojta, zvláště v době jeho nepřítomnosti v zemi. Zasloužilý, ale bohužel rozptýlený Březinovy poznámky jsou tak spíše výzvou pro budoucí komparaci dolnolužického vývoje s dalšími korunními zeměmi a autor zde plně nevyužil šance, která se mu nabízela.

V biograficky pojatém schématu práce tak může zaniknout celá řada minuciózních postřehů a tezí, které činí hodnocenou disertační práci podnětnou a zajímavou. V oddíle rekapitulujícím starší vývoj Luděk Březina upozorňuje na posílenou (asymetrickou) roli Slezska resp. Vratislavi ve správních strukturách vedlejších zemí korvínovského období (Zarážející je ovšem pomnutí monografie o Matyáši Korvínovi z pera Antonína Kalouse, která vyšla s náležitým časovým odstupem před dokončením disertační práce.). Pozornost si zaslouží shromáždění dokladů o rozhodující roli při jmenování dolnolužického fojta, jakou na sebe v jagellonské době strhl nejvyšší purkrabí pražský Zdeněk Lev z Rožmitálu. Přesvědčivě byl doložen i opačný trend posilování panovnické autority po nástupu Habsburků. Zmiňované posuny nás současně upozorňují na konflikt mezi stavovským a monarchickým modelem správy korunního soustátí. Rozsáhlá pramenná heuristika podniknutá v torzovitě dochovaných fondech českých, německých a rakouských archívů pomohla autorovi k fundovanému podání nastupujících změn a současně i modelového využívání mocenských nástrojů využívaných dolnolužickou zemskou obcí (povolování berně na boj s Turky) i panovníkem (převzetí

kontroly nad udělováním lén). První výraznější kompetenční spory mezi Ferdinandem I. a zemskou obcí přitom vyjevily vratké postavení hejtmanského úřadu v rámci sledovaného mocenského pole. Jindřich Tunkl s Brníčka často nestál ani mezi „panovníkem a stavy“, ale i mimo jejich přímou komunikaci. Obhajoba práva krále prvního zástupce udělovat léna tak byla (zdá se podle Březinova líčení) především programem zemské obce a sám Tunkl vystupuje jako občasný prostředník, ale především jako dosti pasivní element dlouhého sporu. Svoji nadřazenou právní autoritu ostatně Ferdinand I. vzápětí stvrdil při svém osobním pobytu v Dolní Lužici, když z dvorské kanceláře vyšlo tzv. Privilegium Ferdinandeum a dolnolužický soudní řád, ve kterém fojtovi opět omezil rozsah jeho působnosti. K dalším posunům k důslednější centralizaci, které Luděk Březina přehledně shrnul, došlo po Šmalkaldské válce. Zvolenému postupu snad lze vytknout přílišnou pozornost, jakou autor věnoval předešlým kariérám a rodovým vazbám držitelů fojtského úřadu, na úkor jejich kontaktů se samotným dolnolužickým stavovským polem. „Stavy“, o kterých se v textu často hovoří, tak působí značně abstraktním dojmem. V průběhu sledovaného období se přitom přirozeně proměňovala jejich vlastní sebereflexe, měnily se vůdčí osobnosti vytvářející si okruhy příznivců a vlivu a „zemská reprezentace“ komunikovala i s předáky zbývajících korunních zemí.

Pominutím proměn uvnitř samotného stavovského pole tak v Březinových úvahách narostla váha osobního vystupování fojtů, resp. jejich agilita a ne/přítomnosti v zemi. Významnou roli v celkových proměnách v posledku získal i úřad spíše zanedbávaný Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic. Za jeho éry došlo ke zformování nových správních prvků, které do budoucna oslabovaly význam samotného fojtsství. Z podřízených úředníků fojtsství vznikl kolektivní rozhodovací orgán (*Befehlshaber*), zastupující nepřítomného fojta, na jehož skladbu měly (spíše neformální) vliv i stavy a ve vzájemné součinnosti mohla nová instituce svolávat i zemský sněm. Část dosud vykonávané fiskální agendy zase převzal panovníkem zřízený orgán – dolnolužické zemské hejtmanství, které dohlíželo na výběr berní, cel a nedoplatků. Zemská reprezentace přirozeně usilovala o získání práva nominovat do zmiňovaných úřadů své vlastní zástupce a možná právě v této chvíli se vazba úředník = panovnický dvůr dostává pod tlak sílící vazby úředník = zemské stavy. Už zemský hejtman byl vybírán z řad dolnolužické šlechty a nejednalo se o poslední významný zisk. Během vlády Rudolfa II. dolnolužické stavy dosáhly vydání privilegia (r. 1598), kterým se panovník zavázal k respektování výběru osoby, jíž stavy navrhnou na dolnolužické fojtsství ze svého středu. Postavení někdejšího prvního panovníkova zástupce v zemi se již stalo pouze formálním a jeho úloha už neodpovídala výzvám kladeným na správní orgány nového věku.

Poslední řádky přitom nejsou výtkou adresovanou na adresu Lud'ka Březiny. Posuzovatel je míní spíše jako upozornění na cestu, kterou by bylo možné řadu v textu zajímavých a podnětných tezí rozvést. Že je toho autor schopen přitom dokládá nejen uvážlivé shrnutí celé práce, ale také Březinova výborná znalost pramenů a příslušné literatury, podobně jako schopnost zobecnění. Disertační práci tak velmi rád **doporučuji k obhajobě**.

V Opavě 10. dubna 2010

Mgr. Martin Čápský/Ph.D.
Ústav historických věd FPF SU v Opavě